

KOMŞULUK POLİTİKASI VE DOĞU ORTAKLIĞI PROGRAMI ÇERÇEVESİNDE AZERBAYCAN – AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ¹

Makale Gönderim Tarihi: Yayına Kabul Tarihi: 08.06.2020

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 11, Sayı 21, 2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Halit HAMZAOĞLU
Dr. Öğretim Üyesi.
Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Türkiye
halithamzaoglu85@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5249-1911

ÖZ | Azerbaycan – AB ilişkileri açısından 2004 yılı büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan, 2004 yılından itibaren Avrupa Komşuluk Politikası’na dâhil edilmiş ve böylece Azerbaycan – AB ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır. Azerbaycan’ın Avrupa Komşuluk Politikasına katılımı bu ülkenin demokrasi, hukukun üstünlüğü ve temel özgürlükler gibi AB’nin temel kriterleri olan alanlarda gelişimine olanak sağlamıştır. Diğer taraftan, AB Komşuluk Politikası çerçevesinde Azerbaycan ekonomisinin liberalizasyonu ve özellikle enerji sektörünün AB standartlarına ulaştırılması için mali yardımlarda bulunmaktadır. Azerbaycan – AB ilişkileri 2009 yılından itibaren AB “Doğu Ortaklığı” Programıyla yeni bir aşamaya girmiştir. Çalışmamızda Avrupa Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı Programı perspektifinden Azerbaycan – Avrupa Birliği ilişkileri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan – Avrupa Birliği İlişkileri, Doğu Ortaklığı Programı, Komşuluk Politikası

JEL Kodu: F-50, F-53, F-59
Alanı: Uluslararası İlişkiler
Türü: Derleme

DOI: 10.36543/kauibfd.2020.022

Atıfta bulunmak için: Hamzaoglu, H. (2020). Komşuluk politikası ve doğu ortaklığı programı çerçevesinde Azerbaycan – Avrupa Birliği ilişkileri, *KAÜİBFD*, 11(21), 504-520.

¹ Bu makale 2013’te Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde, Doç. Dr. Fırat PURTAŞ danışmanlığında hazırlanan “Azerbaycan’ın Bölgesel Politikaları ve Avrupa Birliği ile ilişkileri” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN - EUROPEAN UNION IN THE FRAMEWORK OF THE NEIGHBORHOOD POLICY AND THE EASTERN PARTNERSHIP PROGRAM

Article Submission Date: Accepted Date: 08.06.2020

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 11, Issue 21, 2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Halit HAMZAOĞLU

Asst. Prof.

Kafkas University

Faculty of Economics and
Administrative Sciences

Turkey

halithamzaoglu85@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5249-1911

ABSTRACT The year 2004 is very important for Azerbaijan - EU relations. Since 2004, Azerbaijan has been included in the European Neighborhood Policy and thus Azerbaijan-EU relations have gained a new dimension. Azerbaijan's participation in the European Neighborhood Policy has enabled this country to develop its basic EU criterias such as democracy, the rule of law and fundamental freedoms. On the other hand, within the framework of the Neighborhood Policy, the EU provides financial assistance for the liberalization of the Azerbaijani economy and the energy sector to reach EU standards. Azerbaijan-EU relations have entered a new stage since 2009 with the EU “Eastern Partnership” Program. In this study, Azerbaijan-EU relations are examined from the perspective of European Neighborhood Policy and Eastern Partnership Program.

Keywords: Azerbaijan – European Union Relations, Eastern Partnership Program, Neighborhood Policy

Jel codes: F-50, F-53, F-59

Scope: International Relations

Type: Review

Cite this Paper: Hamzaoglu, H. (2020). Relations between Azerbaijan - European Union in the framework of the neighborhood policy and the eastern partnership program, *KAUJEASF*, 11(21), 504-520.

1. GİRİŞ

1990'lı yıllarda Avrupa Birliği (AB) Güney Kafkasya'da mevcut olan siyasi anlaşmazlıkları kendi güvenliğine tehdit olarak görmüştür. Bu nedenle söz konusu dönemdeki ilişkilerin temel konusunu bölgedeki güvenlik sorunsalı ve bölgenin AB güvenliği için meydan okuyucu karakter taşıması teşkil etmiştir. AB 1994 yılında Dağlık Karabağ sorununu çözümü için oluşturulan ABD, Rusya Federasyonu ve Fransa'dan oluşan Minsk Grubu sürecini destekleyerek bölgedeki çatışmaların sonlandırılması yönünde girişimlerde bulunmuştur. Bu süreçte AB Rusya'nın Güney Kafkasya'daki sorunlar üzerindeki etkisini göz ardı etmeyerek işbirliğine açık bir tutum sergilemiştir. (Marsh,&Mackenstein, 2005, ss. 195-203).

Bu dönemden itibaren Dağlık Karabağ sorunu AB için doğu sınırında en uzun ve çözümü zor olan bir mesele haline dönüşmüştür. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmanın çözülmemesi Güney Kafkasya'da büyük ölçekli AB projelerinin hayata geçirilmesi yönündeki en büyük engel olarak meydana çıkmıştır. (Huseynov, 2009, s. 74).

AB, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden itibaren bu ülkenin toprak bütünlüğünü desteklemiş ve sorunların barışçıl yöntemlerle halledilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda 17 Ocak 1994'te AB adına bir başkanlık bildirisi yayınlayarak, konuyla ilgili yaklaşımda bulunmuştur. Ayrıca 9 Şubat 1994'te alınan Avrupa Parlamentosu kararında Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki çatışmadan duyulan endişe ve sorunun uluslararası nitelik kazanmasının yaratacağı güvenlik tehditleri vurgulanmıştır. (Demir, 2003, s. 374 -378)

1999 yılında diğer Güney Kafkasya ülkeleriyle birlikte Azerbaycan'la da "Ortaklık ve İşbirliği" anlaşması imzalanmış ve ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Söz konusu anlaşmanın altyapısı 22 Nisan 1996'da Lüksemburg'da hazırlanmıştır. "Ortaklık ve İşbirliği" anlaşması Azerbaycan – AB ilişkilerinin hukuki ve siyasi temellerini oluşturmuştur. (Partnership and Cooperation Agreement, 1999, ss. 1-49)

Bu süreçte AB ve Azerbaycan arasında 12 Ekim 1999'da yapılan ilk İşbirliği Konseyi Toplantısında Azerbaycan AB'nin temel önceliklerinden olan demokratikleşmeye, insan haklarına saygıya ve pazar ekonomisi ilkelerine olan

bağlılığını ifade etmiştir. (Demir, 2003, s. 369) 1999’da imzalanan “Ortaklık ve İşbirliği” anlaşması Azerbaycan ve AB ilişkilerinin geleceğini tayin etmiş, özellikle işleyebilir demokratik kurumların ve serbest piyasa ekonomisi için koşulların oluşturması açısından bir vizyon belirlemiştir. Bu dönemle birlikte, Azerbaycan’da serbest pazar ekonomisi için başarılı reformlar hayata geçirilse de, demokratikleşme alanında yüzeysel değişiklikler yapılmıştır.

Söz konusu dönemde AB, Dağlık Karabağ meselesinde tarafların barış yoluyla sorunları çözmesi isteklerini desteklemiştir. AB, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü desteklediği yönündeki beyanlarına ve kınamalarına devam etmiştir. Bu süreçte AB, 2 Ağustos 2002 yılında Dağlık Karabağ’daki sözde Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kabul etmemiş ve bu adımı kınamıştır. (Huseynov, 2010)

Böylece, 1999 yılında imzalanan “Ortaklık ve İşbirliği” anlaşmasıyla AB’nin Azerbaycan politikası ikili ilişkilerde etkileşim ve ortak bölgesel stratejinin oluşturulması üzerine şekillenmiştir. (Yumatov, 2012, s. 127) Bu anlaşma günümüzde de Azerbaycan – AB ilişkilerinin hukuki ve siyasi temelini oluşturmaya devam etmektedir. 2003 yılından itibaren AB Güney Kafkasya özel temsilcisi atayarak bölgeyle ilişkileri yeni bir düzeye taşımıştır. Bu çerçevede ilk Özel Temsilci olarak Finlandiya eski Moskova Büyükelçisi ve Finlandiya’nın Minsk Grubu temsilcisi Hayke Talvitie göreve getirilmiştir. (Yumatov, 2012, s.127)

2006 yılında ise bu göreve İsveçli diplomat Peter Semneby atanmıştır. AB bu süreçle birlikte Güney Kafkasya ülkeleriyle ilişkilerini daha gerçekçi bir temellere oturtmuş, bölgesel stratejisine yeni bir perspektif kazandırmıştır.

2004 yılında Azerbaycan AB’nin “Genişleyen Avrupa: Avrupa Komşuluk Politikası”na (Wider Europe: European Neighbourhood Policy) dâhil edilmiştir. Böylelikle, 2004 yılından itibaren AB Azerbaycan’la ve Güney Kafkasya ülkeleriyle ilişkilerini yeni bir aşamaya taşımıştır.

2. AB'NİN KOMŞULUK POLİTİKASI VE AZERBAYCAN'LA İLİŞKİLER

AB doğuya doğru genişlemeyi Avrupa'nın güvenliğini güçlendirecek bir yol olarak görmüştür. Eski Doğu Bloğu grubu ülkelerinin - Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin - AB'ye katılımı bu perspektifte gerçekleştirmiştir. (Dinan, 2009, s. 333)

Diğer taraftan Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri işleyen bir demokratik sistemi ve ekonomik gelişmelerini güvenceye almak maksadıyla AB'ye üyeliği temel bir strateji olarak benimsemiştir. (Erhan & Akdemir, 2009, s. 30) Böylelikle AB'nin 2004'de gerçekleştirdiği beşinci genişleme süreciyle birlikte Doğu Avrupa'da 1945 – 1989 yıllarında gelişen Soğuk Savaş psikolojisini ortadan kaldırmıştır.

Mayıs 2004'de AB'ye on yeni üye ülkenin katılması, AB'nin iç politika konularının yanı sıra dış ilişkilerinde de yeni bazı girişimleri gündeme getirmiştir. Bu on yeni üyenin katılmasından birkaç gün sonra Avrupa Komisyonu, AB komşuluk politikası stratejisi belgesini yayınlamıştır. Bu bağlamda Komşuluk Politikası stratejisinin ortaya çıkma temel nedenlerinden biri de AB'nin genişlemeden dolayı yaşadığı yorgunluk süreci olmuştur. (Kahraman, 2006, ss. 19-23)

Avrupa Komşuluk Politikası'na on altı ülke dâhil edilmiştir. Bu ülkelerin dokuzu AB Akdeniz Birliği sürecine de katılan Akdeniz bölgesi (Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Fas, Filistin, Suriye, Libya ve Tunus) ülkeleridir. Diğer altı üye ise doğu komşularını – Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna, Belarus, Moldova – kapsamaktadır. (Witney&Denisson, 2015,s.3)

Ocak 2007'den itibaren Komşuluk Politikasının temel ilkelerinden olan “ortaklık” prensibinin gerçekleştirmesi yönünde “Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı” isimli yenilikçi finansman mekanizması işleve konulmuştur. (Regulation (EC) No 1638/2006 of The European Parliament , 2006, ss. 1- 14)

Genel olarak Avrupa komşuluk politikasının faaliyet yönü dört alanı kapsamaktadır. Söz konusu faaliyet alanları hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına saygı, piyasa reformları, istihdam ve sosyal uyumun teşviki

olarak sıralanmıştır. Ayrıca temel dış politika hedeflerinden olan terörizmle mücadele ve kitle imha silahlarının kullanımını önleme gibi faaliyet alanları da vardır.

Avrupa komşuluk politikasının temel işleyiş mekanizması her katılımcı ülkeyle idari, hukuki, ekonomik konuları kapsayan eylem planları vasıtasıyla hayata geçirilmektedir. Eylem planı, kısa ve orta vadeli öncelikler ile siyasi ve ekonomik gündemi belirlemektedir. (European Commission, 2014) Söz konusu gündem her bir ülke için ayrı bir rapor halinde ifade edilmektedir.

AB Komşuluk Politikasının faaliyetleri “Genişleme ve Komşuluk Politikasından Sorumlu Komiser ve Komisyon üyeleri tarafından hayata geçirilmektedir. 2004 yılından beri görevde olan Finlandiyalı politikacı Olli Rehn’in yerine 2010 yılı itibariyle Çek diplomat Stefan Füle AB’nin Genişlemeden ve Komşuluk Politikasından Sorumlu Komiseri görevine getirilmiştir.

Güney Kafkasya devletlerinin Avrupa Komşuluk Politikasına dâhil edilmesi AB’nin bölgedeki rolü için umut üreten bir algılamaya sebep olmuştur. Bu hamleyle AB Güney Kafkasya devletlerine demokratikleşme yolunda ve sürdürülebilir bir pazar ekonomisinin oluşturulması sürecine söz konusu devletlerin kararlı bir şekilde devam etmesine destek vermiştir. (Nuriyev, 2008, ss. 155- 168)

Bu süreçte AB kurumları ve özellikle üye devletlerden Almanya, İngiltere ve İsveç 2004 Orta ve Doğu Avrupa genişlemesinden sonra doğu komşularla ilişkilerin demokratik kurumlar ve sivil toplum vasıtasıyla ilerletilmesini desteklemişlerdir. (Tocci, 2006, s. 2)

Komşuluk politikası, Güney Kafkasya ülkelerine AB ile daha fazla entegrasyon için iyi bir fırsat sunmuştur. Bu bağlamda söz konusu ülkelerin demokratikleşme sürecinde AB’yi bir çıta olarak görmesi önem taşımaktadır.

Avrupa komşu bölgelerinde iyi bir yönetişime sahip ülkeleri tasavvur etmektedir. Güney Kafkasya’daki bölgesel çatışmalar ve bölge ülkelerindeki zayıf demokrasi AB için ciddi tehdit oluşturmaktadır. Bu bağlamda AB Güney Kafkasya’nın yer aldığı doğu sınırlarında iyi bir yönetişime ve işbirliğine sahip olan ülkelerin

teşekkül bulması için Komşuluk Politikasını ileri sürmüştür. (Evropeyskaya Politika Sosedstva, 2006, s. 5)

Güney Kafkasya bölgesi dış dünya için umut verici potansiyele sahip olmasına karşın, bölge ülkelerinin kendi iç ve uluslararası karmaşıklıktan doğan yapısı itibarıyla bölgenin refahı ve huzurlu bir geleceği bölgedeki çapraz ilişkilerin çizeceği görüntüye bağlıdır. (Swietochowski, 1999, s. 431) Bu bağlamda AB komşuluk politikası bölge ülkelerine söz konusu çapraz ilişkileri güven ve istikrara dönüştürme fırsatı tanımaktadır.

Böylelikle, AB Güney Kafkasya için stratejik bir vizyon formülasyonuna sahip olmasa da Avrupa Komşuluk Politikası aracılığıyla Güney Kafkasya'nın üç küçük devletinin politikalarında ve ekonomik kalkınmalarında daha fazla etki imkânına sahip olmuştur. (Nuriyev, 2008, s. 156)

Avrupa Komşuluk Politikasının Güney Kafkasya ayağının önemli bir boyutunu güvenlik konusu oluşturmaktadır. Bölgesel güvenlik sorunlarının başında ayrılıkçılık, toprak anlaşmazlıkları, dini ve etnik temelli aşırı gruplar, terörizm, bölgesel silahlanma yarışı, ekolojik kaygılar ve ulus ötesi organize suçlar gibi konular gelmektedir. (Nuriyev, 2008, s. 156)

Özellikle çözümlenmesi zor olan etnik çatışmalarla yenilenen düşmanlıklar, istikrarsızlaşma, bölge üzerinden yeni göç akımlarının oluşturduğu risk ve bölge genelindeki insan hakları ihlalleri AB'nin Güney Kafkasya politikasının ve bu bağlamda oluşturulan Komşuluk Politikasının güvenlik ayağını oluşturan temel kaygılardır. Bu anlamda AB ve ABD'nin Kafkasya'yla ilgili güvenlik kaygıları benzerlik taşımaktadır. Fakat AB'nin Güney Kafkasya'yla artan coğrafi yakınlığı göz önüne alındığında bölgedeki istikrarla güvenlik politikaları arasında bir paralelliği gözlemlemek mümkündür. (Cornell & Starr, 2006, s. 22) AB'nin 2007 genişlemesiyle birlikte Kafkasya bölgesiyle deniz sınırını kapsayan bir Karadeniz gücü haline gelmesi, söz konusu istikrarın önemini daha artırmıştır.

Azerbaycan diğer Güney Kafkasya ülkeleri Gürcistan ve Ermenistan'la birlikte 2004 yılında kendi inisiyatifiyle Avrupa Komşuluk Politikasına dâhil olmuştur. Mayıs 2005'te Avrupa Komisyonu'nun Komşuluk Politikası kapsamında hazırlamış olduğu raporda Azerbaycan'la ilgili Eylem Planı çerçevesinde piyasa

ekonomisine verilen desteğin ölçüsü, politik reformların hayata geçirilmesi, yoksulluğun azaltılmasına yönelik bir dizi tedbirlerin alınması gibi AB kriterlerine yakınlaştıran konuların ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. (Evropeyskaya Politika, 2006, s. 18)

AB'nin siyasi konular çerçevesinde demokratik gelişim, seçimlerin mükemmel düzeyde geçirilmesi ve insan hakları ve temel özgürlükler konularında Azerbaycan'a destek vermeye hazır olduğu Eylem Planında kendine yer edinmiştir. Bu istikamette Avrupa Komisyonu tarafından Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında hazırlanan Azerbaycan Eylem Planı 14 Kasım 2006 tarihinde onaylanmıştır. (EU-Azerbaijan, 2015, s.1)

25 Mayıs 2011'den itibaren Avrupa Komisyonu komşularına yönelik "komşu ülkelerdeki değişimlere cevap" yeni bir strateji benimsemiştir. Söz konusu strateji Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde komşu ülkelerle işbirliğine yeni temeller getirmiştir. (Novaya Evropeyskaya Politika, 2011, s.8) Stratejinin temel hedefi bu ülkelerde "derin demokrasinin (deep democracy) inşa edilmesine destek " olarak belirlenmiştir. AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton "AB'nin yakın çevresindeki ülkelerde yaşanan değişimler her zamankinden daha önemli olduğunu ve komşu ülkelerle kapsamlı ve kalıcı ortaklıklar kurulmasının zarureti vurgu yapmıştır". (A New and Ambitious European Neighbourhood Policy, 2011)

2011 stratejisiyle birlikte AB komşularına yönelik "üç m" (money, mobility, market access) reform politikası izlediğini gözlemlemek mümkündür. Nitekim AB 2011- 2013 yıllarında Avrupa Komşuluk Politikasının gerçekleşmesi istikametinde önceden belirlenen 5,7 milyara ek olarak 1,24 milyarlık bütçe belirlemiştir. (Novaya Evropeyskaya, Politika, 2006, s. 8) Piyasalara erişim (market access) politikasıyla AB komşu ülkelerin pazarlarının liberalizasyonunun yanında, küçük ve orta ölçekli ticarete destek vermeyi ve böylece yeni iş yerlerinin açılmasını hedeflemektedir.

AB Komşuluk Politikası kapsamında 2004 – 2006 yılları arasında Azerbaycan'a 30 milyon Avro para yardımında bulunmuştur. Söz konusu yardımın temel amacı ülkede kurumsal, hukuki ve idari reformların hayata geçirilmesini kapsamıştır. (Evropeyskaya Politika, 2006, , s. 18)

Bu reformlara sosyal ödemeler sistemi, sınır güvenliğinin modernizasyonu ve insan kaçakçılığı gibi kurumsal alanlar dâhildir. Ayrıca, AB yardımları çerçevesinde özel sektör ve ekonomik kalkınma, profesyonel ulusal eğitim stratejisinin hazırlanması gibi konular da dikkat merkezinde olmuştur.

AB Komşuluk Politikası çerçevesinde Azerbaycan’a aşağıdaki konularda destek vermektedir:

-Fuzuli bölgesinin 22 köyünün hayat şartlarının iyileştirilmesine yönelik elektrik dağıtım şebekeleri işletmesinin kurulması, içme suyunun sağlanması, sulama kanallarının yenilenmesi ve başkent Bakü’yle demiryolu hattının onarılması gibi yardımlar yapılmıştır. Yapılan bu destekler sonucunda bölgenin hayat koşullarında değişim yaşanmış, Azerbaycan’ın muhtelif bölgelerine göç etmiş yaklaşık 35 000 insan kendi bölgesine geri dönmüştür;

-Ekonomik ve sosyal kalkınma alanında, özellikle sosyal güvenlik alanının modernizasyonu, İktisadi Kalkınma Bakanlığı’nın kurumsal yapısının yeniden yapılanması, KOBİ’lere (Küçük ve Orta Bütçeli İşletmeler) destek sağlanmıştır. Sağlanan söz konusu destekler hayat seviyesinin yükseltilmesine ve yoksullukla mücadeleye hizmet etmektedir. Gıda güvenliğinin sağlanması, tarımın geliştirilmesi istikametindeki AB yardımları da aynı hedefe doğru – hayat şartlarının yükseltilmesine – yönelmiştir. (Evropeyskaya Politika, 2006, s. 18)

2005 yılında Avrupa Komisyonu tarafından Komşuluk Politikası kapsamında hazırlanan Azerbaycan ülke raporunda Azerbaycan ve AB arasındaki ikili ilişkilerin geniş değerlendirilmesine yer verilmiştir. Raporda siyasi ilişkiler kapsamında 1999’da imzalanan “Ortaklık ve İşbirliği” anlaşmasından sonra ilişkilerdeki ilerlemelerden bahsedilmiş, demokratik değerlere, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına dayalı siyasi kurumların gelişiminin ön planda tutulduğuna dair vurgu yapılmıştır. (European Neighbourhood Policy, 2005, ss. 2- 25)

2006 – 2009 yılları arasında Azerbaycan AB Komşuluk Politikasının sunduğu Eylem Planı çerçevesinde kısmi başarılar kazanmıştır. Söz konusu başarılar özellikle ekonomik ve sosyal yönetim alanlarında kendini göstermiştir. (ES i Azerbaydjan, 2010, s. 1)

2012 yılı Eylem Planı raporunda Azerbaycan’a sunulan tavsiye ve öneriler

aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- 1) Siyasi mahkûmlar üzerinde AKPM (Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi) raportörü ile ilgili işbirliğinin uzatılması;
- 2) Aralık 2011’de kabul edilen İnsan Hakları Eylem Planının hızla uygulanması;
- 3) Minsk Grubu çerçevesinde Ermenistan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları tarafından yapılan taahhütler uyarınca Madrid prensipleri anlaşmaya varmak için Ermenistan’la birlikte çabaların hızlandırılması;
- 4) Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelere AB temsilcileri için koşulsuz erişimin sağlanması;
- 5) Zorunlu tahliye süreçlerini yöneten yasaların uygulanmasında şeffaflığın sağlanması;
- 6) İftira ve hakaret için cezai sorumluluğun kaldırılmasının öngörüldüğü iftiraya ilişkin yasa tasarısının kabul edilmesi;
- 7) Seçimlerle ilgili mevzuatın, serbest toplanma özgürlüğü, medya özgürlüğünün uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi ve tam olarak uygulanması;
- 8) Yargılanma, ceza, gözaltı itirazları: yargı sisteminin tüm yönleriyle reform çabalarının hızlandırılması;
- 9) Özellikle bütçe döngüsü ile ilgili olarak şeffaflık ve hesap verebilirlik, kamu mali yönetiminde önemli konuların ele alınması;
- 10) Yolsuzlukla mücadele ve ekonominin oligopolistik yapısının azaltılması dâhil, iş ve yatırım ortamını iyileştirmeye yönelik kapsamlı tedbirleri kararlılıkla uygulatılması. (Implementation of the European Neighbourhood Policy in Azerbaijan Progress in 2011 and Recommendations for Action, 2012, ss. 2-14)

3. DOĞU ORTAKLIĞININ GELİŞİM SÜRECİ

Mayıs 2008’de Polonya ve İsveç’in inisiyatifi ve Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen AB “Doğu Ortaklığı” girişimi katılımcı ülkelere AB ile daha yakın siyasi ve ekonomik entegrasyon için fırsat sunmuştur. Avrupa Komşuluk Politikasının Doğu boyutunu oluşturan söz konusu program Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkeleri istikametinde sürdürebilir reform süreçlerini desteklemeyi amaçlamıştır. (New EU Funding to Improve Border Management and Regional Cooperation in the Eastern Partnership, 2012)

Avrupa Komisyonu tarafından Aralık 2008’de “Doğu Ortaklığı” olarak

isimlendirilen program 20 Mart 2009'da AB Konseyi'nde onaylanmıştır. 7 Mayıs 2009 tarihinde ise Prag'da Doğu Ortaklığı programının resmi açılış merasimi yapılmış ve söz konusu program faaliyete başlamıştır.

Doğu Ortaklığı programına altı Post – Sovyet ülkesi – Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova ve Belarus - dâhil edilmiştir. Katılımcı ülkelerden Ermenistan ve Belarus Rusya'nın stratejik müttefikleri olmaları itibariyle, Doğu Ortaklığı'nda aktif yer almamaktadırlar. Ermenistan sadece Doğu Ortaklığının kültürel ve sosyal ayağına faal olarak katılmaktadır. (Secieru&Saari, 2019, s.3)

Ukrayna ve Moldova ise Doğu Ortaklığı programını AB'ye entegrasyon için önemli bir araç olarak görmüşlerdir. Özellikle Ukrayna güçlü kamuoyu desteğiyle AB'yle ilişkileri Rusya'ya rağmen dış politikasının temel önceliği olarak değerlendirmektedir. AB yeni Doğu Avrupa (New Eastern Europe) olarak nitelendirdiği bu ülkelerin demokratikleşme sürecine açık bir şekilde destek vermektedir. Bu istikamette 30 Mart 2012'de AB ve Ukrayna arasında "Ortaklık Anlaşması" imzalanmıştır. (Ukraina i ES Parafirovali Soglasheniya ob Assotsatsyi, 2012)

Doğu Ortaklığı programının hazırlanma süreci 2008'deki Rusya – Gürcistan savaşıyla hız kazanmıştır. Beş günlük Rusya – Gürcistan savaşıyla birlikte Güney Kafkasya'daki "donmuş ihtilaflar" ve Rusya'nın bölgedeki askeri varlığı yeniden AB'nin dikkat merkezine gelmiştir. (Depo, 2011) Bu bağlamda Rusya – Gürcistan savaşı sonrası 1 Ekim 2008 itibariyle Abhazya ve Güney Osetya'ya bitişik tampon bölgelerde Rus askeri birimlerinin yerini AB gözlemci misyonu almıştır.

Bununla birlikte, Doğu Ortaklığı girişimini tam anlamıyla 2008 savaşıyla ilişkilendirmek de yanlış olacaktır. Ağustos 2008'deki Rusya – Gürcistan savaşı söz konusu girişimin gelişim sürecini hızlandırırsa da, Doğu Ortaklığı Avrupa Komşuluk Politikasının doğu cenahının efektif bir şekilde yürütülmesi için öne sürülen bir inisiyatif özelliği taşımaktadır. (Strelkov, 2010, s. 1) Bu bağlamda Doğu Ortaklığı programı Komşuluk Politikası çerçevesinde Post – Sovyet ülkelerle yapılan farklılaşma ve koşulluk ilkeleri gibi anlaşmaların tamamlayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır.

4. AZERBAYCAN VE DOĞU ORTAKLIĞI PROGRAMI

Doğu Ortaklığı programı Azerbaycan'a Batıyla ilişkilerinde yeni fırsatları beraberinde getirmektedir. Azerbaycan dış politikası ve ekonomisi açısından Avrupa enerji pazarına ulaşım konusu ve Dağlık Karabağ sorununda AB'den alacağı destek önem taşımaktadır.

Ağustos 2008'de Güney Osetya sorunu üzerinden Rusya ve Gürcistan arasında patlak veren savaş sonrası AB Güney Kafkasya'daki siyasi durumun kendi güvenliği açısından bir tehdit oluşturduğunu görmüştür. Bu bağlamda Rusya – Gürcistan savaşı AB Doğu Ortaklığı girişiminin Güney Kafkasya ayağını daha da hızlandıran önemli bir faktör olmuştur. (Lapczynski, 2009, s. 150)

AB, Azerbaycan ve Hazar petrollerine ihtiyaç duyması ve bölgesel aktör rolü oynamak istemesi nedeniyle Doğu Ortaklığı programı ve politikalarında önem vermektedir. Azerbaycan ise sahip olduğu hammaddeyi Avrupa gibi güvenilir pazara ulaştırması açısından AB'ye gereksinim duymaktadır. Bu bağlamda Azerbaycan – AB ilişkilerinde karşılıklı bir bağımlıktan söz etmek mümkündür.

Azerbaycan resmi düzeyde AB'nin Doğu Ortaklığı sürecini tam olarak desteklediğini ve taahhütleri yerine getirmeye hazır olduğunu beyan etmiştir. Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov Azerbaycan'ın Doğu Ortaklığı çerçevesinde ikili düzeydeki spesifik programlar aracılığıyla AB'yle çalışmak için iradeye sahip olduğunu ifade etmiştir. (Lapczynski, 2009, s. 149)

Azerbaycan resimleri Avrupa entegrasyonu, demokratikleşme ve ortak değerler açısından Doğu Ortaklığına katılan diğer ülkelerden geride olunduğuna dair fikirleri paylaşmamaktadır. (Guliyev, 2010) Bu bağlamda Azerbaycan AB'nin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü konularındaki eleştirilerin karşısına sahip olduğu ekonomik kalkınmayı ve siyasi istikrarı ön plana çıkarmaktadır.

Azerbaycan sivil toplum, insan hakları ve özgürlükler korunmasına yönelik güçlendirici tedbirler gördüğünü, bu istikamette 2011 yılında mevzuat, mahkeme – hukuk sistemi, normatif ve yasal esasın geliştirilmesi konusunda reformları öngören kapsamlı bir kalıcı belge olan “ulusal faaliyet programını” ilan ettiğini beyan etmektedir. Bu çerçevede 29 – 30 Kasım 2012 tarihinde Stockholm'de

düzenlenen Doğu Ortaklığı ülkeleri IV. Sivil Toplum Forumu'na Azerbaycan'dan 25 sivil toplum kuruluşu katılmıştır. (Stockholm annual Forum, 2012)

Temmuz 2010'dan itibaren Azerbaycan ve AB arasında Doğu Ortaklığı çerçevesinde Ortaklık Anlaşması müzakereleri başlamıştır. Bu konuda belirgin bir ilerleme sağlanmamış olsa da Azerbaycan ve AB vize serbestleşmesi ve bir geri kabul anlaşması imzalanmasına ilişkin bir teknik diyalog oluşturmuşlardır.

AB 2007 – 2010 yılları arasında AKOA finansal aracılığının bir parçası olarak Azerbaycan'a 92 milyon avro ayırmıştır. (National Indicative Programme, 2007-2010, s. 5) 2011 – 2013 yılları için söz konusu finansal yardım 122 milyon avro değerinde olmuştur. (National Indicative Programme, 2011-2013, s. 7) Ocak 2011'de AB ve Azerbaycan Kapsamlı Kurumsal Yapılanma ile ilgili Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Söz konusu mutabakat zaptı Azerbaycan'la AB kurumlarını daha uyumlu hale getiren, böylece Azerbaycan'ın kamu kurumu yeteneklerini geliştirmeyi amaçlayan bir program olma özelliği taşımaktadır. Bu program için AB tarafından 19 milyon avro ayırmıştır. (National Indicative Programme, 2011-2013, s. 12)

Aynı süre zarfında Doğu Ortaklığı programı çerçevesinde Azerbaycan – AB siyasi ilişkilerinde de önemli gelişim yaşanmış ve karşılıklı ziyaretler artmıştır. 2011 – 2012 yıllarında AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso, Dış Politika Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ve AB Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Füle Bakü'ye resmi ziyarette bulunmuşlardır. Diğer taraftan, 2011 yılında ise Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Brüksel ziyaretinde AB Konseyi Başkanı Herman van Rompuy'le bir görüşme gerçekleştirmiştir. (Kobzova & Aliyeva, 2012, s. 1)

Özellikle 13 Ocak 2011'de AB Komisyon Başkanı Jose Manuel Barroso'nun ziyareti sırasında Azerbaycan ve AB arasında “Güney Doğalgaz Koridorunun” kurulması hakkında deklarasyon imzalanmış ve kurumsal ilişkileri kapsayan bir dizi anlaşmalar yapılmıştır. (Mamedli, 2011)

5. SONUÇ

Doğu Ortaklığı çerçevesinde Azerbaycan - AB ilişkilerinin temel unsurları aşağıdaki şekilde oluşmuştur:

-Enerji güvenliği konusu Azerbaycan ve AB ilişkileri Komşuluk Politikasında olduğu gibi Doğu Ortaklığı çerçevesinde de temel öncelik olarak devam etmiştir;

-Ağustos 2008 Rusya – Gürcistan savaşının ardından Güney Kafkasya’da oluşan yeni koşullarda AB bölgedeki “donmuş çatışmaları” başta enerji hatlarını ve bölgesel istikrarsızlığı tehdit eden bir güvenlik boşluğu olarak görmüştür. Ayrıca Güney Kafkasya’da Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki siyasi sorunlarının çözülmesinin Doğu Ortaklığının gerçekleşmesi ve gelecek perspektifi açısından ehemmiyet taşıdığı AB tarafından kabul edilmektedir.(Sergunin, 2008, s.208)

-Azerbaycan’ın Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliğine verilen destek Doğu Ortaklığı perspektifinde somutlaşmış ve Azerbaycan ekonomisinin, özellikle petrol ve doğalgaz sektörünün hızla liberalizasyonu temel politika olarak belirlenmiştir;

-Temel özgürlükler, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi siyasi kavramlar AB’nin Azerbaycan’la ilişkilerinde enerji politikalarının gölgesinde kalsa da, AB misyonu ve politikalarının doğası gereği ilişkilerin geleceği açısından önemli olmuştur.

Doğu Ortaklığına dâhil olan ülkelerin stratejik konumu ve enerji yolları açısından önemi AB’nin bu istikamette aktif bir dış politika sahip olmasını gerektirmiştir. Almanya Fransa’nın güney istikametinde oluşturmaya çalıştığı Akdeniz Birliği projesine karşın Doğu Ortaklığını kullanmaktadır. 2004 yılında AB’nin eski Doğu Bloğu üyeleri olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini içine alması, AB’nin Post – Sovyet coğrafyada etkili bir aktör olma imkânlarını daha da genişletmiştir. Bu çerçevede Komşuluk Politikası Azerbaycan – AB ilişkilerinin gelişimi ve AB’nin Kafkasya’daki etkinliği açısından önemli bir araç olmuştur.

Azerbaycan – AB ilişkilerinde temel gündem maddelerinden biri enerji güvenliği meselesidir. AB, Hazar kaynaklarının Avrupa pazarlarına ulaştırılmasındaki transit rolü itibariyle Azerbaycan’ı istikrarlı bir ortak olarak görmek istemektedir. Dolayısıyla, Azerbaycan ve AB ilişkileri pragmatik bir nitelik kazanmaktadır.

6. KAYNAKÇA

- A New and Ambitious European Neighbourhood Policy, (2011) Brüksel, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-643_en.htm (20.09.2019)
- Cornell S. Starr F. (2006). The Caucasus: A Challenge for Europe, Silk Road Paper, Central Asia- Caucasus Institute Silk Road Studies Program, Washington DC, Johns Hopkins University, ss. 5 – 20.
- Demir, A.F. (2003). AB'nin Güney Kafkasya Politikaları, Dünden Bugüne Avrupa Birliği. Der. Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut Kitapları.
- Depo, B. (2011). The Eastern Partnership Two Years On: Success or Failure for the Diversified ENP?. Eastern Partnership Community, Debating Ideas for the Partnership, 7 Temmuz 2011, <http://www.easternpartnership.org/publication/2011-07-07/eastern-partnership-two-years-success-or-failure-diversified-enp>
- Dinan, D. (2009). Avrupa Birliği Tarihi. Çev. Hale Aktay, II. Baskı, İstanbul, Kitap Yayınevi.
- Erhan Ç. Akdemir E. (2009). Avrupa Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi. Avrupa Birliği Temel Konular. Ed. Erhan Ç. Ankara, İmaj Yayınevi.
- EU-Azerbaijan. (2015). Eastern Partnership: Support Reforms, Promoting Change, <https://www.consilium.europa.eu/media/21862/eu-azerbaijan.pdf> (22.09.2019)
- Evropeyskaya Politika Sosedstva – Do Segodnyaşnego Dnya, (2006) Evropeyskaya Komissiya, Generalniy Direktorat po Vneşnim Svyazam, ss. 5 – 12.
- European Commission, (2014). European Neighbourhood Instrument, Glossary, https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/glossary/e/european-neighbourhood-investment (22.09.2019)
- European Neighbourhood Policy, Commission of the European Communities, Commission Staff Working Paper, (2005). Country Report -Azerbaijan, COM 72 Final, 2.3, SEC 286/3,Brüksel, ss. 2 – 25.
- ES i Azerbaydjan, Euro – East, Press Paket po Strane (2010) ENPI Info Centre, ss. 1 – 3.
- Guliyev,Z. (2010). Azerbaydjan i ES: Partnerstvo, No Vostochnoe. Novoe Vostochnoe Obozrenie Otkritiy Diskussionniy Jurnal, <http://www.ru.journal-neo.com/node/9789> (Erişim Tarihi: 31.08.2019)
- Huseynov, F. (2010). Azerbaydjan v Geopolitiçeskoy Strategii Evropeyskogo Soyuza, CA&CC Press, İzdatelskiy Dom , http://www.ca-c.org/c-g/2010/journal_rus/c-g-3-4/05.shtml (22.09.2019)
- Huseynov T. (2009).The EU and Azerbaijan: Destination Unclear, The European Union and the South Caucasus, Three Perspectives on the Future of the

- European Project, Europe in Dialogue, Sayı. 1, ss. 49 – 89.
- Implementation of the European Neighbourhood Policy in Azerbaijan Progress in 2011 and Recommendations for Action, European Commission (2012), High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy, SWD, 111 Final, Brüksel, ss. 2 – 14.
- Karaman, S. (2006). AB'nin Genişleme Stratejisi", Avrupa Birliği'nde Değişen Dinamikler, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı ve TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Ortak Çalıştay Raporu, ss. 19 – 23.
- Kobzova, J, Aliyeva, L. (2012). The EU and Azerbaijan: Beyond Oil, European Council On Foreign Relations, Policy Memo 57, ss. 1 – 8.
- Lapczynski, M. (2009). The European Union's Eastern Partnership: Chances and Perspectives. *Caucasian Review of International Affairs*, 3 (2), ss. 143 – 155.
- Marsh, S, Mackenstien H. (2005). The International Relations of the European Union, Pearson Longman, ss. 195 – 203.
- Mamedli, A. (2011). Demokratiya i Nadlejashee Upravlenie v Kontekste Vostochnogo Partnerstva: Vzgl'yad iz Azerbaydjana. *Vostochnoe Partnerstvo dlya Yujnogo Kavkaza*, ss. 133 – 142.
- National Indicative Programme, 2007 – 2010. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/national_ind_progr_azerbaijan.pdf (20.09.2019)
- National Indicative Programme, 2011 – 2013, https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/nip-azerbaijan-2011-2013_en.pdf (22.09.2019)
- New EU Funding to Improve Border Management and Regional Cooperation in the Eastern Partnership, (2012). European Commission, Press Release, Brüksel, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1007_en.htm (25.09.2019)
- Novaya Evropeyskaya Politika Sosedstva, (2011). *Evro Bylluten*, No. 5, İyuli, ss. 8 – 9.
- Nuriyev, E. (2008). Azerbaijan and the European Union: New Landmarks of Strategic Partnership in the South Caucasus – Caspian Basin. *Southeast European and Black Sea Studies*, 8(2), 155 – 168.
- Partnership and Cooperation Agreement Between the European Communities and Their Member States, of the One Part, and Azerbaijan, of the Other Part. (1999). *Official Journal of the European Communities*, L 246/3, ss. 1 – 49.
- Regulation (EC) No 1638/2006 of The European Parliament and of the Council

- of 24 October 2006, (2006). Laying Down General Provisions Establishing a “European Neighbourhood and Partnership Instrument”, Official Journal of the European Union, L 310, ss. 1 – 14.
- Secrieru, S. Saari, S. (2019). The Eastern Partnership a Decade On, Institute for Security Studies, Chaillot Paper, ss. 2-28.
- Stockholm annual Forum, 2012, <http://archive.eap-csf.eu/en/news-events/news/participants-in-stockholm-forum/> (22.092019)
- Strelkov, A. (2010). Vostochnoe Partnerstvo: Pervie Rezultati, Perspektivi, ss. 1 – 9.
- Swietochowski, T. (1999). Azerbaijan: Perspectives From the Crossroads. Central Asian Survey, 18 (4), 419 – 434.
- Tocci, N. (2006). Can the EU Promote Democracy and Human Rights Through the ENP? The Case for Refocusing on the Rule of Law, Workshop The European Neighbourhood Policy: A Framework for Modernisation?. European University Institute, ss. 1 – 15.
- Vaida, P. (2012). Ignatavichyus v Varšave Obsudil Osnovnie Problemi v Regione Vostochnogo Partnerstva. The Baltic Course, http://www.baltic-course.com/rus/baltija_sng/?doc=65209
- Ukraina i ES Parafirovali Soglaşeniya ob Assotsatsyi (2012). Rosbalt Ukraina, <http://www.rosbalt.ru/ukraina/2012/03/30/963760.html>
- Yumatov, K. (2012). Evolutsiya Politiki Evropeyskogo Soyuz na Yujnom Kavkaze. Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 1 (17), 126 – 131.
- Witney, N. Denisson, S. (2015). Europe’s Neighbourhood: Crisis as the New Normal, European Council on Foreign Relations, Policy Memo, ss. 1-10